

І. А. Грабчук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку,
Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3664-7765>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.69

ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

I. Hrabchuk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Information Systems in Management and Accounting,
Zhytomyr Polytechnic State University

FINANCIAL MONITORING TOOLS

У статті розглянуто питання поняття та класифікації інструментів фінансового моніторингу. Запропоновано під інструментами фінансового моніторингу розуміти засоби, які використовуються суб'єктами фінансового моніторингу для боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму.

Розкрито проблеми визначення критеріїв класифікації інструментів фінансового моніторингу в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Запропоновано здійснювати групування інструментів фінансового моніторингу за такими ознаками, як рівні (інструменти державного фінансового моніторингу, інструменти первинного фінансового моніторингу), етапи (деталізація за етапами, які визначаються залежно від рівня, суб'єкта), напрями застосування (адміністративно-правові, організаційні, аналітичні), спрямованість учасі (прогнозні, поточні). Реалізація наведеної класифікації інструментів фінансового моніторингу дозволяє розроблювати ефективні заходи боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

The purpose of the article is to generalize the principles of financial monitoring as a basis for its implementation. In the research process, such methods as generalization, systematization, comparative analysis, and group in The issues of identification and classification of financial monitoring tools are the theoretical basis for the development of an effective financial monitoring system. The article deals with the concept and classification of financial monitoring tools.

The purpose of the article is to identify financial monitoring tools and reveal their classification features. In the research process, such methods as generalization, systematization, comparative analysis, and grouping were used. The theoretical basis of the study was the works of scientists devoted to the specified problem.

The systematization of scientists' views showed the lack of a unified understanding of financial monitoring tools. Most often, they are considered as a system of measures and a system of indicators. It is suggested that financial monitoring tools should be understood as means used by financial monitoring subjects to combat money laundering and terrorist financing.

The problems of determining the criteria for the classification of financial monitoring tools in the field of combating money laundering and terrorist financing are revealed.

It is proposed to group financial monitoring tools according to such features as levels (state financial monitoring tools, primary financial monitoring tools), stages (detailing by stages, which are determined depending on the level, subject), areas of application (administrative-legal, organizational, analytical), orientation in time (forecast, current).

The types of tools are not represented by individual characteristics. This is due to the fact that their list depends on the level and specific subject of financial monitoring.

The implementation of the above classification of financial monitoring tools allows for the development of effective measures to combat money laundering and terrorist financing and to determine the effectiveness of the financial monitoring system.

Ключові слова: інструмент, фінансовий моніторинг, тероризм, відмивання коштів, фінансування тероризму.

Key words: tools, financial monitoring, terrorism, money laundering, terrorist financing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Причини відсутності єдності щодо визначення інструментів фінансового моніторингу аналогічні причинам різноманітності підходів до обґрунтування їх принципів, які пов'язані, насамперед, з трактуванням фінансового моніторингу у вузькому та широкому значенні. В той же час слід враховувати, що питання ідентифікації та класифікації інструментів фінансового моніторингу потребують особливої уваги, оскільки виступають теоретичним підґрунтям розробки ефективної системи фінансового моніторингу. Без належної теоретичної бази фінансового моніторингу не можливе і подальше вдосконалення системи протидії та запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, що і підкреслює актуальність теми та необхідність проведення дослідження в даному напрямі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теорії фінансового моніторингу піднімали в своїх працях А.А. Акритов, Л.Г. Гулько, О.В. Ільєва, Т.Е. Белялов, А.С. Хусаїнова, Н.В. Синюгіна, Б.І. Сюркало, Н.Р. Швець. Щодо інструментів фінансового моніторингу, то їх характеристики розкривали С.Б. Єгоричева, Н. Е. Ковшун, Н.Б. Кушнір, Д.С. Царук, О.М. Момот. Проте науковці не акцентували увагу саме на інструментах фінансового моніторингу в сфері протидії відмивання коштів та фінансування тероризму, тому це питання потребує комплексного дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в ідентифікації інструментів фінансового моніторингу та розкриття їх класифікаційних ознак.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наразі ні серед науковців, ні практиків немає єдності у трактуванні поняття та складі інструментів фінансового моніторингу. Не окреслене дане поняття і на законодавчому рівні.

Момот О.М. [6], наводить характеристику платіжної картки як інструмента фінансового моніторингу. Науковець вказує на позитивних наслідках застосування платіжних карток, а саме на результатах в протидії

відмиванню коштів. Окремі з наведених автором заходів вже реалізувалися на практиці в нашій країні.

Синюгіна Н.В. [8, с. 7] розподіляє множину різних видів інструментів фінансового моніторингу за етапами його проведення, приділяючи значну увагу нормативно-правовій базі як основі здійснення фінансового моніторингу. До найбільш поширених інструментів фінансового моніторингу з погляду етапів його ведення науковець відносить: спостереження, облік, перевірка, аудит, аналіз, контролінг. Крім того, Н.В. Синюгіна виділяє загальноприйняті (показники діяльності об'єкта моніторингу; показники аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання; математичні методи аналізу) та спеціальні інструменти (засновані на врахуванні супутніх факторів впливу, різних аспектів та складових діяльності суб'єкта господарювання) фінансового моніторингу. І якщо з першою частиною представленого переліку ми можемо погодитися, то в другій частині, на нашу думку, представлені як інструменти, так і показники та індикатори, що можуть використовуватися в ході застосування конкретних інструментів фінансового моніторингу.

Ковшун Н.Е., Кушнір Н.Б. та Царук Д.С. [5] описує вартісно-орієнтовані показники як інструменти фінансового моніторингу підприємств. Причому науковці розкрили як особливості використання традиційних індикаторів ефективності діяльності підприємства (чистий прибуток, показник вартості підприємства), так і інноваційних (показник залишкового (економічного) прибутку), рентабельність інвестицій за грошовими потоками, грошовий потік до залучення зовнішніх фінансових ресурсів, додана вартість грошового потоку) з позицій використання у цілях фінансового моніторингу. Проте враховуючи, що науковці розглядають фінансовий моніторинг в широкому розумінні та виходять з можливостей використання інструментарію концепції вартісного управління в процесі постійного фінансового моніторингу зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на зміну вартості підприємства, представлений інструментарій не відповідає меті протидії фінансуванню тероризму.

До складу інструментів фінансового моніторингу Н.Р. Швець та А.А. Акритов відносять:

- належну ідентифікацію та верифікацію клієнтів;
- встановлення кінцевих бенефіціарних власників;
- заходи перевірки неприбуткових операцій;
- заходи перевірки іноземних фінансових установ під час встановлення (підтримання) кореспондентських відносин;

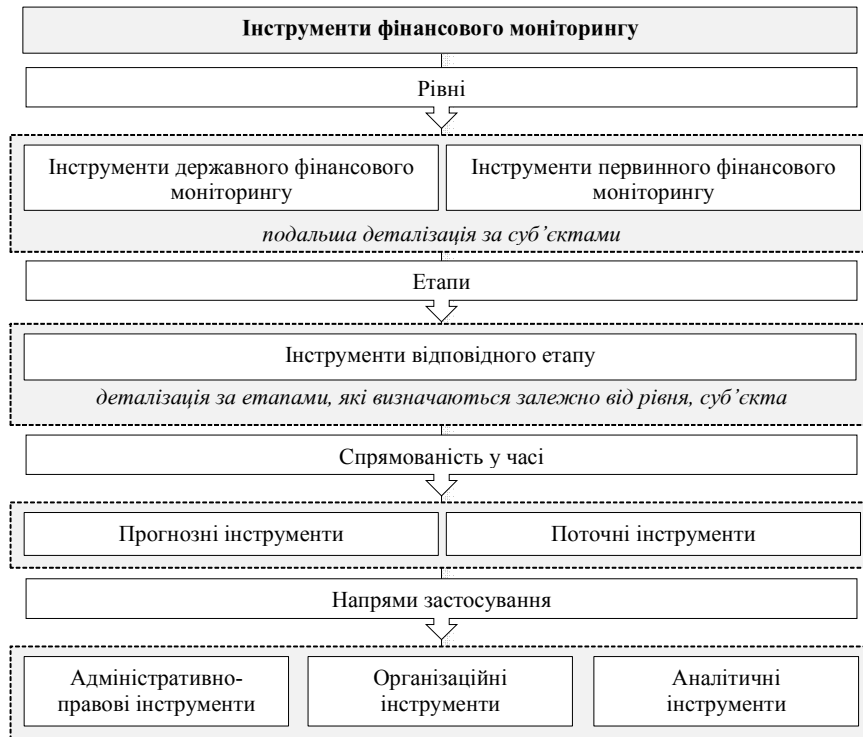

Рис. 1. Класифікація інструментів фінансового моніторингу

— додаткові заходи щодо перевірки політично значущих осіб;
 — відмову від встановлення (підтримання) ділових відносин;
 — зупинення / поновлення фінансових операцій;
 — замороження / розмороження активів;
 — заходи щодо переказу коштів;
 — встановлення індикаторів підозрілості фінансових операцій [10].

Представлений науковцями перелік достатньо деталізований, відповідає визначенню та меті фінансового моніторингу, наведеному в Законі України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення".

Описуючи механізм первинного фінансового моніторингу в банківських установах, Л.Г. Гулько та О.В. Ільєва визначають, зокрема, етапи, методи та важелі. Саме в складі останніх науковці виділяють і інструменти:

— правові важелі, які створюють правове поле для регулювання відносин між суб'єктами первинного фінансового моніторингу і державою;
 — організаційні важелі, що передбачають формування та реалізацію комплексу організаційних заходів щодо створення сприятливих передумов для ефективної діяльності системи фінансового моніторингу в банку;
 — управлінські важелі як сукупність засобів та інструментів, що впливають на формування умов для забезпечення функціонування і розвитку банку як в цілому, так і його системи фінансового моніторингу зокрема [3, с. 864].

Крім того, інструменти фінансового моніторингу можуть бути деталізовані залежно від рівня та суб'єкта

виконання. Так, С.Б. Єгоричева наводить перелік інструментів, який може використовуватися аналітиками підрозділу фінансової розвідки при виконанні своїх обов'язків:

— засоби OLAP (побудова звітів в MicroStrategy, швидкий аналіз та перегляд);
 — візуалізація зв'язків (аналіз схем фінансових операцій у спеціальній програмі i2);
 — формування власних "чорних списків";
 — побудова складних запитів до бази даних;
 — побудова власних правил на основі нечіткої логіки (ускладнені правила на основі декількох неформальних критеріїв)" [4, с. 89].

Як бачимо науковці відносять до складу інструментів як окремі елементи, засоби, показники, так і цілі механізми. Між цими поняттями та рядом інших, пов'язаних з ними (зокрема важелі, методи), відсутній чіткий взаємозв'язок. Слід також враховувати, що трактування інструментів буде залежати від сфери дослідження, зокрема в межах нашої тематики вона охоплює як економічну, так і правову. Проте незважаючи на специфіку, переважно науковці розглядають інструменти у двох підходах, що і доводить дослідник Т.І. Васюник, провівши систематизацію наукових праць: 1) як система засобів; 2) як система показників [2].

В межах нашого дослідження під інструментами фінансового моніторингу розуміємо засоби, які використовуються суб'єктами фінансового моніторингу для боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансуванням тероризму. Щодо розгляду окремих показників як інструментів фінансового моніторингу, вважаємо, що їх краще розглядати як конкретні характеристики засобів. Так, наприклад, однією з характеристик такого інструменту фінансового моніторингу

гу як встановлення порогових фінансових операцій, є сума, на яку здійснюється така операція, наприклад наразі становить 400 та більше тис. грн, а для окремих суб'єктів, зокрема які проводять лотереї та/або азартні ігри, — 55 тис. грн. Крім того, можна також говорити про показники, що дозволяють виміряти досягнення цілей діючої системи фінансового моніторингу з можливістю їх перевірки. Показники дозволяють відповісти на питання, чи є прогрес в досягненні мети, визначати ефективність функціонування системи за допомогою порівняння запланованих результатів з отриманими в реальності.

Інструменти фінансового моніторингу, крім суто фінансових знань, узгоджується з його нормативно-правовою регламентацією, специфікою досліджуваної діяльності (операцій), а також загальними та універсальними принципами. Вони різняться за рівнями, етапами та напрямками застосування, спрямованістю у часі. Саме ці ознаки були покладені нами в основу їх класифікації (рис. 1).

Будь-яка класифікація виконує методологічну функцію, адже здійснює систематизацію визначеної предметної області, а також надає загальний напрямок для її майбутнього цільового вивчення. Під класифікацією в загальному сенсі прийнято розуміти форму систематизації об'єктів за допомогою їх розподілу по групах. Вона дозволяє розподілити об'єкти за групами в такому порядку, який найбільш корисний для їх згадування і визначення властивостей. Саме правильність вибору основи класифікації визначає успіх у формуванні самої класифікації та виконанні її функцій. Тому розглянемо запропоновані ознаки в цілях використання виділених видів для протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму.

Поділ інструментів фінансового моніторингу за рівнями зумовлений різними функціями, які покладені на суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу. Причому подальший поділ інструментів за даною ознакою може бути деталізований в розрізі суб'єктів, що зумовлено специфікою їх діяльності.

Різняться інструменти фінансового моніторингу залежно і від його етапів. Науковці не часто приділяють увагу характеристиці етапів фінансового моніторингу, оскільки вони мають свою специфіку залежно від рівня та суб'єктів його здійснення. Так, Б.І. Сюркало здійснює умовний поділ фінансового моніторингу на такі етапи, як: 1) збір, систематизація, обробка інформації та складання попередніх прогнозів діяльності; 2) збір, систематизація, обробка інформації та складання прогнозів діяльності в час настання заданого періоду ретроспективного аналізу [9, с. 34]. Виділені науковцем етапи враховують часову форму і, на нашу думку, саме цю ознаку доцільно було використовувати при окресленні наведених видів.

Белялов Т. Е. та Хусаїнова А.С. визначають такі етапи в структурі процесу фінансового моніторингу: "1) визначення цілей і планування процесу моніторингу, розробка системи показників, параметрів моніторингу, а також їх цільових значень, вибір засобів і методів збору інформації; 2) спостереження, збір і узагальнення інформації відповідно до визначених параметрами моніторингу; 3) аналіз і оцінка параметрів господарської

діяльності на основі інформації, отриманої на попередньому етапі; 4) підготовка рекомендацій для прийняття управлінських рішень з метою своєчасного коригування та вдосконалення діяльності підприємства; 5) контроль за результатами управлінських впливів і формування інформації для подальшого спостереження" [1, с. 76]. Окремі з наведених етапів наводить і Н.В. Синюгіна, яка використовує їх як основну ознаку для ідентифікації інструментів фінансового моніторингу, розкриваючи такий його перелік: спостереження; облік; перевірка; аудит; аналіз; контролінг [8, с. 8].

Практики ж приділяють більше уваги опису самих дій на етапах, ніж їх ідентифікації, зокрема в ході фінансового моніторингу в банку виділяють:

— початковий етап (ідентифікація клієнта; перевірка фінансових операцій);

— етап формування і контроль звітності (контроль звітності; надання запитів щодо додаткової інформації);

— етап перевірки клієнта [7].

Таким чином, виділення етапів фінансового моніторингу не є однозначним, оскільки залежить від того в якій сфері та на якому рівні він досліджується, хто саме його здійснює.

За спрямованістю у часі вважаємо за доцільне виділити перспективні (застосування яких в сфері запобігання та протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму дасть результати через певний час) та поточні (спрямовані на усунення проблемних аспектів у вже встановлених зонах ризику) інструменти фінансового моніторингу.

Адміністративно-правові інструменти представлені правовими нормами, закріпленими в нормативно-правових документах (на міжнародному та національному рівні) як обов'язкового, так і рекомендаційного характеру, які мають значущість в протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Наприклад, покладення обов'язку на юридичну особу подавати дані щодо кінцевого бенефіціарного власника або надання суб'єкту фінансового моніторингу права звертатись із запитом до відповідних установ з метою виконання своїх завдань. Такі інструменти можуть враховувати засоби, які спрямовані на встановлення певних обмежень щодо здійснення операцій, порядку контролю за операціями тощо. Міжнародні документи містять також заходи щодо сприяння та просування імплементації та дотримання відповідних норм на національному рівні.

Організаційні інструменти охоплюють засоби, за допомогою яких створюються необхідні умови для ефективної діяльності системи фінансового моніторингу, зокрема проведення нарад, міжвідомчих засідань, обговорень, перегляд методів тощо. Не слід організаційні інструменти фінансового моніторингу ототожнювати з його організаційним забезпеченням. Адже вони носять більшою мірою коригуючий характер в умовах вже діючої системи.

Важливими інструментами фінансового моніторингу є аналітичні, особливістю яких є чіткий алгоритм дій. І хоча аналітичні інструменти не часто дають можливість отримати однозначні відповіді, проте при спільному використанні їх з іншими інструментами можна отримати відмінний результат.

Адже будь-яка успішна діяльність просто неможлива без впровадження та застосування інформаційних технологій. Тому доволі часто наведені інструменти поєднуються в інформаційних системах, які дозволяють реалізовувати, підтримувати та підвищувати ефективність окремих заходів фінансового моніторингу.

ВИСНОВКИ

Існує чимало інструментів фінансового моніторингу для досягнення основних цілей та завдань в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Запропоновано здійснювати класифікацію інструментів фінансового моніторингу за такими ознаками, як рівні (інструменти державного фінансового моніторингу, інструменти первинного фінансового моніторингу), етапи (деталізація за етапами, які визначаються залежно від рівня, суб'єкта), напрями застосування (адміністративно-правові, організаційні, аналітичні), спрямованість у часі (прогнози, поточні). Реалізація наведеної класифікації інструментів фінансового моніторингу дозволяє розроблювати ефективні заходи боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, а також визначати ефективність системи фінансового моніторингу.

Література:

1. Белялов Т.Е., Хусаїнова А.С. Роль фінансового моніторингу в системі управління фінансами підприємства. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2017. № 3 (2). С. 74—77.
2. Васюник Т.І. Інструментарій державного регулювання відтворення основного капіталу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Випуск 7, частина 1. С. 64—67.
3. Гулько Л.Г., Ільєва О.В. Організаційно-економічний механізм фінансового моніторингу в суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 5. С. 863—866.
4. Єгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банках. К.: Центр учбової літератури, 2014. 292 с.
5. Ковшун Н. Е., Кушнір Н. Б., Царук Д. С. Вартісно-орієнтовані показники як інструменти фінансового моніторингу сучасних підприємств. Теорія та практика управління суб'єктами підприємництва: колект. моногр. / за заг. ред. Т. В. Гринько. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. С. 286—296
6. Момот О.М. Платіжна картка як інструмент фінансового моніторингу. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник тез доповідей XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції (27—28 жовтня 2011 р., м. Суми). Суми: УАБС НБУ, 2011. Т. 1. С. 116—118.
7. Різновиди та етапи економічного моніторингу. URL: <https://kurs.if.ua/economic/riznovydy-ta-etapy-ekonomichnogo-monitoryngu/>
8. Синюгіна Н.В. Фінансовий моніторинг в системі взаємодії суб'єктів господарювання на фінансових ринках: автореферат дис. кандидата екон. наук: 08.00.08. Харків, 2011. 23 с
9. Сюркало Б.І. Методологічні засади організації фінансового моніторингу. Вісник Української академії банківської справи. 2003. № 2 (15). С. 34—37.
10. Швець Н.Р., Акритов А.А. Теоретико-методологічні засади організації та здійснення фінансового моніторингу. Науковий огляд. 2021. № 7 (79). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2431/2417>. DOI 10.26886/2311-4517-7(79)2021.4

References:

1. Belialov, T.E. and Khusainova, A.S. (2017), "The role of financial monitoring in the financial management system of the enterprise", *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Internauka"*, vol. 3 (2), pp. 74—77.
2. Vasiunyk, T.I. (2016), "Toolkit of state regulation of reproduction of fixed capital", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 7, issue 1, pp. 64—67
3. Hul'ko, L.H. and Il'ieva, O.V. (2015), "Organizational and economic mechanism of financial monitoring in subjects of primary financial monitoring", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 5, pp. 863—866.
4. Yehorycheva, S.B. (2014), *Orhanizatsiia finansovoho monitorynhyu v bankakh [Organization of financial monitoring in banks]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
5. Kovshun, N.E., Kushnir, N.B. and Tsaruk, D.S. (2020), *Vartisno-orientovani pokaznyky iak instrumenty finansovoho monitorynhyu suchasnykh pidpriemstv [Value-oriented indicators as tools of financial monitoring of modern enterprises]. Teoriia ta praktyka upravlinnia sub'iektamy pidpriemnytstva [Theory and practice of management of business entities]*, Vydavets' Bila K. O., Dnipro, Ukraine.
6. Momot, O.M. (2011), "Payment card as a financial monitoring tool", XIV Vseukrains'ka naukovo-praktychna konferentsiia "Problemy i perspektyvy rozvytku bankiv'skoi systemy Ukrainy" [XIV All-Ukrainian conference "Problems and prospects of the development of the banking system of Ukraine"], State Higher Educational Institution "Ukrainian Academy of Banking", Sumy, Ukraine, pp. 116—118.
7. Kurs (2021), "Types and stages of economic monitoring", [Online], available at: <https://kurs.if.ua/economic/riznovydy-ta-etapy-ekonomichnogo-monitoryngu/> Accessed 10 July 2023).
8. Syniuhina, N.V. (2011), "Financial monitoring in the system of interaction of economic entities on financial markets", Ph.D. Thesis, Money, finance and credit, Simon Kuznets Kharkov National University of Economics, Kharkiv, Ukraine.
9. Siurkalo, B.I. (2003), "Methodological principles of the organization of financial monitoring", *Visnyk Ukrains'koi akademii bankiv'skoi spravy*, vol. 2 (15), pp. 34—37.
10. Shvets', N.R. and Akrytov, A.A. (2021), "Theoretical and methodological principles of organization and implementation of financial monitoring", *Naukovyj ohliad*, [Online], vol. 7 (79), available at: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2431/2417> (Accessed 24 June 2023). DOI 10.26886/2311-4517-7(79)2021.4

Стаття надійшла до редакції 29.07.2023 р.